

UWAGI METODYCZNE

Podstawowe definicje pojęć i klasyfikacje – niezbędne do właściwej interpretacji wyników spisu – są zamieszczone w każdej z publikacji z wynikami spisu.

Z uwagi na fakt, że dla części mieszkańców niemożliwe było przeprowadzenie spisu z udziałem rachmistrza spisowego (z różnych powodów), podstawowe informacje dla takich osób, takie jak: imię i nazwisko, data urodzenia oraz płeć – zostały spisane z ewidencji. Wszystkie pozostałe pytania na formularzu spisowym – w przypadku spisywanych z ewidencji – pozostały bez odpowiedzi. Szacuje się, że z ewidencji spisano ponad 730 tys. osób (ponad 2% ogółu ludności), będących stałymi mieszkańcami naszego kraju. Bezpośrednią konsekwencją spisywania z ewidencji są braki odpowiedzi (nieustalone), podawane w poszczególnych tablicach.

DEFINICJE POJĘĆ

KATEGORIE LUDNOŚCI

Na podstawie wyników spisu ludności i mieszkań z 2002 (NSP'2002) zostały wyodrębnione trzy podstawowe kategorie ludności:

1. Ludność stała (stale zamieszkała);
2. Ludność faktycznie zamieszkała;
3. Rezydenci (ludność rezydująca).

Wszystkie informacje zarówno w uwagach analitycznych jak i tablicach tej publikacji dotyczą kategorii ludności faktycznie zamieszkałej – dalej określanej jako „ludność”.

W niniejszej publikacji zaprezentowano dane dotyczące ludności oraz tworzonych przez nią gospodarstw domowych związanych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego.

Kryterium dla wyodrębnienia gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej), a także gospodarstw z właścicielem zwierząt gospodarskich – była informacja o powierzchni użytków rolnych przypisana jednej z osób w gospodarstwie domowym – użytkownikowi.

W uwagach analitycznych niniejszej publikacji stosuje się zamiennie pojęcia: ludność (gospodarstwa domowe) związana/e z użytkownikiem gospodarstwa rolnego; ludność (gospodarstwa domowe) związana/e z rolnictwem; ludność rolnicza.

Ludność stała (stale zamieszkała)

Kategoria obejmuje osoby mieszkające stale (z reguły zameldowane na pobyt stały) oraz:

- obecne w czasie spisu, a dokładnie w momencie krytycznym spisu;
- nieobecne w momencie spisu, bez względu na miejsce przebywania i czas trwania tej nieobecności.

Ludność faktycznie zamieszkała

Kategoria obejmuje następujące grupy osób:

1. Mieszkające stale, które:

1. były obecne w momencie spisu;
2. były nieobecne w momencie spisu, ale ich nieobecność trwała mniej niż 2 miesiące;
3. były nieobecne w momencie spisu przez okres dłuższy niż 2 miesiące, ale ich nieobecność wynikała z następujących powodów:

- odbywania zasadniczej służby wojskowej lub innej w systemie skoszarowanym oraz uczestniczenia w misjach wojskowych;
- przebywania w zakładzie karnym lub śledczym;
- pobytu za granicą.

2. Przebywające czasowo przez okres powyżej 2 miesięcy.

Dotyczy to osób, które mieszkają na stałe w innym miejscu (są tam zameldowane na pobyt stały), natomiast w miejscu spisania przebywają czasowo z następujących powodów: nauka, praca, warunki rodzinne lub mieszkaniowe, leczenie lub rehabilitacja, przebywanie w domu opieki.

Jako czas okresowej nieobecności lub przebywania przyjęty został czas faktyczny, a nie zamierzony. Kategoria ludności faktycznie zamieszkałej nie uwzględnia osób przybyłych z zagranicy na pobyt czasowy, tj. tych, które nie posiadają stałego pobytu w Polsce (pozwolenia na osiedlenie się).

WIEK

Wiek osób – określony liczbą lat ukończonych – ustalono poprzez porównanie pełnej daty urodzenia z dniem przeprowadzenia spisu (tzw. dniem krytycznym, tj. 20 maja 2002 roku).

W tablicach – obok roczników wieku, tradycyjnych pięcioletnich lub dziesięcioletnich grup wieku wprowadzono również następujące ekonomiczne grupy:

- wiek przedprodukcyjny – mężczyźni i kobiety w wieku 0–17 lat,
- wiek produkcyjny – mężczyźni w wieku 18–64 lata, kobiety w wieku 18–59 lat, grupa ta została podzielona na :
  - ◊ wiek mobilny (18–44 lata mężczyźni i kobiety),
  - ◊ wiek niemobilny (45–64 lata mężczyźni i 45–59 lat kobiety),
- wiek poprodukcyjny – mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej.

STAN CYWILNY

W spisie ludności 2002 po raz pierwszy badany był (zgodnie z rekomendacjami międzynarodowymi) stan cywilny prawny osób – zdefiniowany jako stan cywilny według obowiązującego w danym kraju prawa.

Dla każdej osoby w wieku 15 lat i więcej ustalono stan cywilny prawny według następujących kategorii:

- kawaler, panna
- żonaty, zamężna
- wdowiec, wdowa
- rozwiedziony, rozwiedziona
- separowany, separowana (separacja prawna została w Polsce wprowadzona w końcu 1999 r.).

Dla pełniejszej charakterystyki sytuacji rodzinnej osoby o statusie prawnym zamężna/żonaty podzielono na:

- pozostające w związku małżeńskim – niezależnie od tego, czy współmałżonkowie zostali spisani razem czy też oddzielnie (np. nieobecność spowodowana była nauką, pracą, brakiem własnego mieszkania),
- niepozostające w związku małżeńskim – osoby, które decyzją jednego lub obojga małżonków nie tworzyły wspólnoty małżeńskiej, ale rozpad ich związku nie został

usankcjonowany decyzją sądu, tzn. osoby te nie miały sądowego orzeczenia rozwodu czy też separacji.

POZIOM WYKSZTAŁCENIA

Poziom wykształcenia jest to najwyższy ukończony cykl kształcenia w szkole lub szkolenia w innym trybie i formie, uznany zgodnie z obowiązującym systemem szkolnictwa. Podstawą zaliczenia wykształcenia do określonego poziomu było uzyskanie świadectwo (dyplom) ukończenia odpowiedniej szkoły: dziennej, wieczorowej, zaocznej czy eksternistycznej.

Ze względu na nowy system szkolnictwa, wprowadzony reformą oświaty w dniu 1 stycznia 1999 roku, poziom wykształcenia został ustalony dla osób w wieku 13 lat i więcej.

KLASYFIKACJA POZIOMÓW WYKSZTAŁCENIA

1. Wykształcenie wyższe

- a) **ze stopniem naukowym co najmniej doktora** – jest to wykształcenie wyższe z tytułem naukowym profesora, doktora habilitowanego, doktora;
- b) **z tytułem magistra, lekarza lub równorzędnym** – jest to wykształcenie wyższe zawodowe z tytułem magistra, magistra inżyniera, lekarza lub innym równorzędnym, realizowane w ramach szkoły wyższej na podbudowie programowej szkoły średniej, zakończonej uzyskaniem świadectwa dojrzałości „matury”;
- c) **z tytułem inżyniera, licencjata, dyplomowanego ekonomisty** – jest to wykształcenie wyższe zawodowe z tytułem inżyniera, licencjata, dyplomowanego ekonomisty lub innym równorzędnym, realizowane w ramach szkoły wyższej na podbudowie programowej szkoły średniej, zakończonej uzyskaniem świadectwa dojrzałości „matury”;

2. Policealne

- a) **z maturą (pomaturalne)** – jest to wykształcenie średnie zawodowe realizowane na podbudowie programowej szkoły średniej, zakończonej uzyskaniem egzaminu dojrzałości „matury”. Absolwenci otrzymują dyplom, który określa kwalifikacje zawodowe na poziomie technika;
- b) **bez matury** – jest to wykształcenie zawodowe na poziomie średnim lub zasadniczym realizowane na podbudowie programowej szkoły średniej, zakończonej uzyskaniem świadectwa ukończenia szkoły. Absolwenci otrzymują dyplom, który określa kwalifikacje zawodowe;

3. Średnie

- a) **ogólnokształcące z maturą** – jest to wykształcenie średnie ogólne, uzyskane w ramach średniej szkoły ogólnokształcącej, potwierdzone uzyskaniem świadectwem dojrzałości „maturą”. Osiągnięcie tego poziomu wykształcenia umożliwia dalsze kształcenie w szkole pomaturalnej lub na studiach wyższych;
- b) **zawodowe z maturą** – jest to wykształcenie średnie ogólne i zawodowe, uzyskane w ramach technikum, liceum zawodowego lub liceum technicznego, potwierdzone uzyskaniem świadectwem dojrzałości „maturą”. Osoby posiadające świadectwo ukończenia takiej szkoły mają tytuł technika lub inny tytuł określony w klasyfikacji zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego. Osiągnięcie tego poziomu

wykształcenia umożliwia dalsze kształcenie na studiach wyższych lub w szkole pomaturalnej;

- c) **ogólnokształcące bez matury** – jest to wykształcenie średnie ogólne, uzyskane w ramach średniej szkoły ogólnokształcącej, potwierdzone uzyskanym świadectwem ukończenia liceum ogólnokształcącego. Osiągnięcie tego poziomu wykształcenia umożliwia dalsze kształcenie w szkole policealnej, niewymagającej posiadania „matury”;
- d) **zawodowe bez matury** – jest to wykształcenie średnie ogólne i zawodowe, uzyskane w ramach technikum, liceum zawodowego lub liceum technicznego, potwierdzone uzyskanym świadectwem ukończenia szkoły. Osoby posiadające świadectwo ukończenia takiej szkoły mają tytuł technika lub inny tytuł określony w klasyfikacji zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego. Osiągnięcie tego poziomu wykształcenia umożliwia dalsze kształcenie w szkole policealnej.

4. Zasadnicze zawodowe

Jest to wykształcenie ogólne i zasadnicze zawodowe, zdobyte w ramach szkoły zasadniczej lub rolniczej, szkoły (zespołu) przysposobienia zawodowego lub rolniczego, korespondencyjnego kursu rolniczego o poziomie szkoły zasadniczej. Świadectwo ukończenia szkoły zasadniczej jest dowodem posiadania tytułu robotnika wykwalifikowanego. Po ukończeniu tego poziomu wykształcenia można ubiegać się o przyjęcie do średniej szkoły ogólnokształcącej lub zawodowej, organizowanej na podbudowie programowej szkoły zasadniczej.

5. Podstawowe ukończone

Jest to wykształcenie podstawowe osiągnięte po ukończeniu liczby lat nauki wymaganej w danym okresie dla ukończenia szkoły podstawowej, szkoły (klas) przysposabiających do pracy zawodowej (w zakresie VI, VII, VIII klasy szkoły podstawowej) oraz po ukończeniu szkoły artystycznej I stopnia realizującej jednocześnie program szkoły podstawowej.

6. Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego

Obejmuje osoby, które nie ukończyły lat nauki wymaganej w danym okresie dla ukończenia szkoły podstawowej lub nigdy się nie uczyły.

Przyjęta w spisie 2002 roku klasyfikacja poziomu wykształcenia jest nieco rozszerzona w stosunku do spisu 1988 roku, dlatego w części dotyczącej analizy zmian uwzględniony został zakres porównywalny do 1988 roku. Uwaga ta dotyczy również wieku osób: w 1988 roku badaniem poziomu wykształcenia objęte były osoby, które ukończyły 15 lat. W 2002 roku, po reformie szkolnictwa z 1999 r., wprowadzającej 6–letnią szkołę podstawową i 3–letnie gimnazjum, badaniem poziomu wykształcenia objęto osoby w wieku 13 lat i więcej. Wszelkie porównania struktur poziomu wykształcenia ludności z obu spisów, zostały zaprezentowane z uwzględnieniem osób w wieku 15 lat więcej.

Należy również zaznaczyć, że dane spisu 2002 roku – ze względu na termin jego przeprowadzenia (maj 2002 r., podczas gdy w 1988 r. był to grudzień) – nie w pełni obrazują sytuację. W momencie przeprowadzania spisu (maj 2002 r.) uczniowie ostatnich klas, we wszystkich typach szkół, nie posiadali jeszcze świadectwa ukończenia szkoły, tym samym został im określony niższy

poziom wykształcenia. Dane spisowe dotyczą zatem raczej sytuacji z początku roku szkolnego (lub z końca roku kalendarzowego 2001).

W spisie zbierano także informacje o poziomie wykształcenia o kierunku rolniczym – dla kierującego indywidualnym gospodarstwem rolnym (działką rolną), tj. użytkownika lub w przypadku gdy nie kierował on osobiście produkcją rolną - innej osoby (z gospodarstwa domowego lub spoza gospodarstwa). Nie ustalano wykształcenia rolniczego dla użytkowników gospodarstw rolnych (działek rolnych), w których nie była prowadzona działalność rolnicza.

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

Pod pojęciem osoby niepełnosprawnej należy rozumieć osobę, która w czasie spisu posiadała odpowiednie orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony lub osobę, która takiego orzeczenia nie posiadała, lecz odczuwała ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla wieku (zabawa, praca, samoobsługa).

Zbiorowość osób niepełnosprawnych dzieli się na 2 podstawowe grupy:

- Osoby niepełnosprawne **prawnie** tj. takie, które posiadały odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony;
- Osoby niepełnosprawne **tylko biologicznie** tj. takie, które nie posiadały orzeczenia, ale miały (odczuwały) całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych.

Kryterium do zakwalifikowania danej osoby do zbiorowości osób niepełnosprawnych **prawnie** jest:

- dla osób w wieku 16 lat i więcej – posiadanie aktualnego orzeczenia wydanego przez odpowiedni organ orzekający,
- dla dzieci poniżej 16 roku życia tj. urodzonych po 20 maja 1986 r. – uprawnienie do pobierania zasiłku pielęgnacyjnego.
-

Zgodnie z Ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. (Ustawa o rehabilitacji zawodowej, społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych) dla osób w wieku 16 lat i więcej ustalono 3 stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany, lekki – orzekane przez powiatowy, wojewódzki lub były krajowy zespół orzekający o stopniu niepełnosprawności. W myśl ustawy inne orzeczenia wydane przez organy do tego uprawnione przed wejściem w życie ustawy (tj. przed 1 stycznia 1998 r.) traktowane są na równi z orzeczeniami o stopniu niepełnosprawności.

Uwzględniając subiektywną ocenę zdolności wykonywania podstawowych czynności dla danego wieku – zbiorowość osób niepełnosprawnych **prawnie** można podzielić na dwie grupy:

- osoby niepełnosprawne **prawnie i biologicznie**, tj. osoby, które posiadały orzeczenie i równocześnie miały (odczuwały) całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych dla danego wieku,
- osoby niepełnosprawne **tylko prawnie** tj. osoby, które posiadały orzeczenie i nie miały (nie odczuwały) ograniczenia zdolności do wykonywania czynności podstawowych dla danego wieku.

AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI

W spisie zastosowano definicje aktywności ekonomicznej zalecane przez Europejską Komisję Gospodarczą ONZ i Urząd Statystyczny Unii Europejskiej (Eurostat). Zgodnie z tymi zaleceniami

przedmiotem badania była **bieżąca aktywność ekonomiczna**, oznaczająca aktywność lub bierność zawodową w okresie badanego tygodnia.

Ludność aktywna zawodowo (inaczej mówiąc siła robocza) obejmuje wszystkie osoby uznane za pracujące lub bezrobotne.

Do **pracujących** zaliczono wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, które w okresie badanego tygodnia:

wykonywały przez co najmniej 1 godzinę pracę przynoszącą zarobek lub dochód tzn. były zatrudnione w charakterze pracownika najemnego, pracowały we własnym (lub dzierżawionym) gospodarstwie rolnym lub prowadziły własną działalność gospodarczą poza rolnictwem, pomagały (bez umownego wynagrodzenia) w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa rolnego lub rodzinnej działalności gospodarczej,

Za **prace w indywidualnym gospodarstwie rolnym** (działce rolnej) uważa się prace bezpośrednio związane z produkcją rolną (roślinną i zwierzęcą) oraz prace ogólne, związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego (działki rolnej), a w szczególności:

- organizację i zarządzanie pracą w gospodarstwie rolnym (działce rolnej), załatwianie spraw urzędowych,
- prace polowe,
- chów i hodowlę zwierząt,
- prace związane z magazynowaniem,
- przygotowanie produktów do sprzedaży i sprzedaż produktów,
- zakup środków produkcji,
- bieżące naprawy sprzętu rolniczego, budynków gospodarskich i instalacji,
- transport na potrzeby gospodarstwa rolnego (działki rolnej),
- prowadzenie rachunkowości rolnej.

Osoby pracujące wyłącznie lub głównie w indywidualnych gospodarstwach rolnych wyodrębniono na podstawie informacji o ich aktywności ekonomicznej w badanym tygodniu, zebranych w ramach spisu ludności 2002. Według tego kryterium do pracujących w rolnictwie zaliczono:

- osoby, które w badanym tygodniu pracowały w swoim gospodarstwie lub poza nim,
- osoby, które w badanym tygodniu nie pracowały, ale miały pracę, której nie wykonywały z powodu, np.: choroby, urlopu wypoczynkowego lub bezpłatnego, urlopu macierzyńskiego, braku zamówień, przerwy w działalności zakładu pracy.

Wśród pracujących w swoich gospodarstwach rolnych wyodrębniono następujące kategorie:

pracujący wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym (na działce rolnej);

1. pracujący wyłącznie poza swoim gospodarstwem rolnym (działką rolną);
2. pracujący głównie w swoim gospodarstwie rolnym (na działce rolnej), a dodatkowo poza gospodarstwem (działką);
3. pracujący głównie poza swoim gospodarstwem rolnym (działką rolną), a dodatkowo w swoim gospodarstwie (na działce).

ŹRÓDŁA UTRZYMANIA LUDNOŚCI

W spisie powszechnym ustalano **główne i dodatkowe źródło utrzymania osób i tworzonych przez nie gospodarstw domowych**, jak również osób przebywających w obiektach zbiorowego zakwaterowania, będących członkami gospodarstw zbiorowych. Informacje o źródłach, z których pochodziły środki na finansowanie konsumpcyjnych i innych życiowych potrzeb osób, dotyczyły całego roku, tj. 12 miesięcy poprzedzających moment krytyczny spisu. Informacje o źródłach utrzymania zbierano na podstawie deklaracji osób spisanych.

Główne źródło utrzymania osoby jest to źródło przynoszące jej największy dochód. Jeżeli osoba miała w ciągu roku poprzedzającego spis tylko jedno źródło dochodów – było ono jednocześnie jej głównym, a zarazem wyłącznym źródłem utrzymania.

Za **dodatkowe źródło utrzymania osoby** uważa się źródło najważniejsze spośród wszystkich pozostałych, po określeniu głównego źródła utrzymania, czyli przynoszące dochód drugi pod względem wysokości.

Wyróżniono następujące grupy źródeł pochodzenia dochodów:

- dochody (zarobki) z pracy osobiście wykonywanej niezależnie od charakteru zatrudnienia (łącznie z osobami pomagającymi systematycznie i bez umownego wynagrodzenia członkowi rodziny w prowadzeniu działalności gospodarczej (rolniczej lub pozarolniczej) wykonywanej na rachunek własny,
- niezarobkowe źródło dochodów,
- dochody z własności,
- dochody z najmu,
- pozostawanie na utrzymaniu osób posiadających własne źródła dochodów.

Własne źródła dochodów (z pracy, z niezarobkowego źródła, z własności lub najmu) mogły wykazywać osoby będące w wieku, co najmniej 15 lat.

Zasadą było, że źródła utrzymania osób odbywających zasadniczą służbę wojskową, będą odtwarzać sytuację tych osób w tym zakresie sprzed powołania do wojska. Dotyczyło to również przebywających w zakładach karnych (do jednego roku), natomiast powyżej jednego roku – przyjęto niezarobkowe źródło.

W przypadku osób przebywających za granicą należało wskazać – w miarę możliwości – źródła utrzymania jakie osoby te posiadały w czasie pobytu za granicą lub sprzed wyjazdu.

Zgodnie z przyjętymi zasadami metodologicznymi dochody z pracy jako źródło utrzymania należało wykazać wszystkim osobom utrzymującym się z nich: wyłącznie, głównie lub dodatkowo, (zgodnie z ich deklaracją) niezależnie od faktu czy aktualnie (w tygodniu poprzedzającym moment spisu) wykonywały jakąkolwiek pracę czy też pozostawały bez pracy.

Oznacza to, że za **osoby utrzymujące się z dochodów z pracy** w ciągu roku (najmniej lub na rachunek własny) uważa się takie, które:

- pracowały przez cały rok (również w tygodniu poprzedzającym moment spisu) i praca ta stanowiła ich źródło utrzymania,

- pracowały przez cały rok, ale w ciągu roku wykonywały różne prace w różnym charakterze (w tym przypadku należało ustalić, która z prac przynosiła w ciągu roku większy dochód),
- pracowały w ciągu roku tylko przez kilka miesięcy np. sezonowo, wykonywały pracę z której zostały zwolnione, wykonywały pracę przed odejściem na emeryturę, rentę, natomiast aktualnie ich sytuacja zawodowa jest inna,
- pracowały w ciągu roku (przez cały czas lub przez kilka miesięcy) w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) w charakterze użytkownika gospodarstwa rolnego (działki rolnej) lub pomagającego członka rodziny, natomiast obecnie już tej pracy nie wykonują ponieważ np. gospodarstwo rolne przekazano następcy, państwu lub w momencie spisu osoby te wchodziły już w skład innego gospodarstwa domowego.

Ze względu na posiadane źródła utrzymania ludność dzieli się na dwie kategorie:

- **posiadający własne źródła utrzymania**, do których zaliczono osoby utrzymujące się z dochodów uzyskiwanych w ciągu całego roku poprzedzającego moment spisu: z pracy osobiście wykonywanej, z niezarobkowych źródeł, a także z własności lub z najmu,
- **utrzymywani**, tj. osoby, dla których pozostawanie na utrzymaniu jest źródłem utrzymania. Osobom pozostającym na utrzymaniu wskazywany był również rodzaj głównego źródła, osoby utrzymującej: dochody z pracy, niezarobkowe źródło, dochody z własności lub najmu.

Utrzymujący się z dochodów z pracy, z niezarobkowego źródła, z dochodów z własności oraz z dochodów z najmu **oznacza wszystkie osoby utrzymujące się w ciągu roku głównie z danego źródła oraz osoby utrzymywane przez nie. Stosowany już tradycyjnie podział wyodrębnia osoby posiadające własne źródło utrzymania oraz osoby utrzymywane.**

KLASYFIKACJA ŹRÓDEŁ UTRZYMANIA

Praca

- praca najemna poza rolnictwem w sektorze publicznym - dla osób utrzymujących się z dochodów z pracy najemnej w nierolniczych jednostkach, stanowiących własność państwową (Skarbu Państwa lub państwowych osób prawnych) lub własność samorządu terytorialnego (dawniej komunalną) oraz własność mieszaną z przewagą własności Skarbu Państwa, osób prawnych, państwowej lub samorządowej,
- praca najemna poza rolnictwem w sektorze prywatnym (w tym w spółdzielczości) - dla osób utrzymujących się z dochodów z pracy najemnej w nierolniczych jednostkach prowadzących działalność gospodarczą i będących własnością krajową, zagraniczną lub mieszaną, osób fizycznych lub inną oraz własnością np. spółek, przedsiębiorstw zagranicznych, spółdzielni, partii politycznych, fundacji, organizacji wyznaniowych,
- praca najemna w rolnictwie w sektorze publicznym - dla osób utrzymujących się z dochodów z pracy najemnej w jednostkach prowadzących działalność gospodarczą w zakresie gospodarki rolnej i obsługi rolnictwa, stanowiących własność państwową lub samorządu terytorialnego oraz własność mieszaną z przewagą własności Skarbu Państwa, osób prawnych, państwowej lub samorządowej,
- praca najemna w rolnictwie w sektorze prywatnym (w tym w spółdzielczości) dla osób utrzymujących się z dochodów pracy najemnej w jednostkach prowadzących działalność w zakresie gospodarki rolnej i obsługi rolnictwa, w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych,

spółdzielniach kółek rolniczych oraz zatrudnionych w indywidualnych gospodarstwach rolnych lub działkach rolnych, poza swoim gospodarstwem rolnym,

- praca na rachunek własny poza rolnictwem – dla osób utrzymujących się z dochodów z prowadzenia działalności gospodarczej poza rolnictwem, tj. prowadzących własne zakłady (przedsiębiorstwa) przemysłowe, budowlane, handlowe, usługowe, itp. – pracującym na rachunek własny (w tym pracodawcom) lub wykonujących wolne zawody, a także pomagającym systematycznie i bez umownego wynagrodzenia członkom rodziny wchodzących w skład wspólnego gospodarstwa domowego,
- praca w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) – dla osób utrzymujących się z dochodów z pracy związanej z produkcją roślinną i zwierzęcą – w gospodarstwie rolnym (działce rolnej), łącznie z właścicielami zwierząt gospodarskich - pracującym na rachunek własny (w tym pracodawcom), a także pomagającym systematycznie i bez umownego wynagrodzenia członkom rodziny, wchodzących w skład wspólnego gospodarstwa domowego. W przypadku dochodów z pracy w swoim gospodarstwie rolnym uwzględnia się zarówno wartość produktów sprzedanych, jak i przeznaczonych na konsumpcję.
- praca na rachunek własny w rolnictwie poza swoim gospodarstwem rolnym (działką rolną) – dla osób utrzymujących się z dochodów z pracy związanej z prowadzeniem działalności usługowej związanej z rolnictwem (również na rzecz innych gospodarstw rolnych), np. nawożenie pól, oprysk upraw zbożowych, przygotowanie płodów rolnych do sprzedaży, sadzenie roślin i ich pielęgnacja, obsługa systemów irygacyjnych, strzyżenie owiec, usługi pasterskie – pracującym na rachunek własny (w tym pracodawcom), a także pomagającym systematycznie i bez umownego wynagrodzenia członkom rodziny wchodzących w skład wspólnego gospodarstwa domowego. Również dla osób, które uzyskują dochody z pracy jako członkowie rolniczych spółdzielni produkcyjnych, spółdzielni kółek rolniczych oraz członkowie spółek cywilnych w rolnictwie.

Niezarobkowe źródło

- emerytura pracownicza, kombatancka i pochodne - dla osób utrzymujących się ze wszystkich rodzajów emerytur przyznanych z tytułu pracy lub ubezpieczenia, w kraju lub za granicą,
- emerytura rolna - dla osób utrzymujących się z dochodu za przekazane gospodarstwo rolne (następcy lub państwu). Emerytura rolna jest świadczeniem przyznawanym z tytułu pracy lub ubezpieczenia,
- renta z tytułu niezdolności do pracy (renta inwalidzka) - dla osób utrzymujących się z tego świadczenia, a także świadczenia rehabilitacyjnego, renty szkoleniowej, renty powypadkowej. Są to świadczenia stałe lub okresowe uzyskane z tytułu orzeczenia komisji lekarskich (odpowiedniego organu orzekającego) o całkowitej lub częściowej utracie zdolności do wykonywania pracy,
- renta socjalna - dla osób utrzymujących się ze świadczenia przyznanego na skutek całkowitej niezdolności do pracy z powodu inwalidztwa powstałego przed ukończeniem 18 roku życia lub przed ukończeniem 25 roku życia, w trakcie nauki w szkole ponadpodstawowej lub wyższej, a także w czasie studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej,
- renta rodzinna (wdowia, sieroca) – dla osób utrzymujących się z dochodów ze świadczenia przyznanego uprawnionym członkom rodziny po śmierci współmałżonka, rodzica lub innej osoby oraz zagranicznych rent rodzinnych,

- zasiłek dla bezrobotnych - dla osób utrzymujących się ze świadczenia przyznanego osobom zarejestrowanym w powiatowych urzędach pracy na określony czas trwania bezrobocia,
- zasiłek pomocy społecznej - dla osób utrzymujących się ze świadczenia przyznanego osobom, które nie mają żadnych źródeł dochodów, lub posiadane dochody są niewystarczające,
- inne niezarobkowe źródła – w tym:
  - zasiłek pielęgnacyjny, alimenty, stypendium, świadczenie przedemerytalne (zasiłek przedemerytalny), dom opieki (dom dziecka, dom rencisty, itp.), zakon oraz pozostałe nie wymienione niezarobkowe źródła utrzymania np. zasiłek wychowawczy, zasiłek rodzinny, renta prywatna, wygrana w grach liczbowych i loteryjnych, na wyścigach konnych, pomoc z zagranicy, sprzedaż ziemi, nieruchomości, środków trwałych, przebywanie w więzieniu lub areszcie powyżej 12 miesięcy.

Inne dochody

- **z własności** - dla osób utrzymujących się z dochodów z tytułu oddanych w dzierżawę gruntów rolnych, z lokat kapitałowych (z obrotu akcjami, obligacjami, zysków kapitałowych itp.), z odsetek od oszczędności, udziału w zyskach przedsiębiorstw (dywidend). W opracowaniach wyników NSP 2002 źródło to występuje zawsze jako odrębna pozycja. Poprzednio dochody z własności zaliczane do niezarobkowych źródeł,
- **z najmu** - dla osób uzyskujących dochody z najmu mieszkania, pokoi, budynków mieszkalnych i niemieszkalnych, garażu. W opracowaniach wyników spisu ludności 2002 (jeżeli nie zaznaczono inaczej) dochód z najmu wyodrębniony jest jako oddzielna pozycja lub grupowany jest razem z pracą na rachunek własny poza rolnictwem. Uzasadnieniem dla przyjęcia takiego rozwiązania jest fakt traktowania dochodów z najmu jako pochodzących z prowadzonej działalności gospodarczej. Poprzednio źródło to zaliczane było do niezarobkowych źródeł.

Na utrzymaniu osoby (z gospodarstwa domowego lub spoza gospodarstwa domowego) – posiadającej własne źródło dochodów.

Biorcy świadczeń społecznych

W spisie ludności 2002 pozyskiwano informacje o rodzaju otrzymywanych świadczeń z: ZUS, FUS, KRUS, opieki społecznej, takich jak: emerytury, renty, zasiłki dla bezrobotnych, pomocy społecznej, pielęgnacyjny, alimenty itp.

Informacje o rodzajach pobieranych świadczeń zbierano niezależnie od wieku osób, którym przyznano świadczenie, a także od faktu czy świadczenia te stanowiły źródło utrzymania (główne, dodatkowe) czy też nie. W przypadku dzieci, którym przyznano świadczenie, np. rentę rodzinną, alimenty, zasiłek pielęgnacyjny - dysponentem w imieniu dziecka była osoba dorosła i to jej wykazywano świadczenie jako źródło utrzymania (jeżeli stanowiło ono źródło utrzymania), natomiast dziecko było świadczeniobiorcą.

W przypadku gdy osoba uzyskiwała kilka świadczeń z niezarobkowych źródeł należało wskazać maksymalnie trzy - najważniejsze.

GOSPODARSTWA DOMOWE

Przez gospodarstwo domowe rozumie się zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. Jeżeli któraś z osób

mieszkających razem utrzymuje się oddzielnie, osoba ta tworzy oddzielne jednoosobowe gospodarstwo domowe.

W każdym gospodarstwie domowym wyodrębniano „głowę” gospodarstwa, wobec której ustalano stosunek pokrewieństwa (powinowactwa) wszystkich pozostałych członków gospodarstwa domowego.

Głową gospodarstwa domowego w rozumieniu spisu jest ta osoba, która całkowicie lub w przeważającej części dostarcza środków utrzymania danemu gospodarstwu domowemu. Jeżeli dwie lub więcej osób dostarczały środków utrzymania w jednakowym stopniu, za głowę gospodarstwa domowego uznano tę osobę, która tymi środkami rozporządza.

Na podstawie stosunku pokrewieństwa każdej osoby z głową gospodarstwa domowego oraz dodatkowych informacji: daty zawarcia związku małżeńskiego, informacji czyje jest dziecko lub czyim partnerem jest osoba żyjąca w związku nieformalnym ustalano skład rodzinny gospodarstwa domowego, tzn. liczbę i typy rodzin.

Ze względu na liczbę oraz stosunek pokrewieństwa osób wyróżniono następujące **typy gospodarstw domowych**:

- rodzinne,
  - jednorodzinne,
  - dwurodzinne,
  - trzy i więcej rodzinne,
- nierodzinne,
  - jednoosobowe,
  - wieloosobowe.

W gospodarstwach domowych wyróżniono **grupy pokoleniowe**: osoby młode – w przedziale wieku 0-29 lat, w średnim wieku - 30-59 lat i starsze - 60 lat i więcej.

RODZINA

Rodziny w spisach wyodrębnia się spośród osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego.

Rodzina (biologiczna) w spisie definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc, rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci.

Wyróżnia się następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci
- małżeństwo z dziećmi
- partnerzy bez dzieci
- partnerzy z dziećmi
- matka z dziećmi
- ojciec z dziećmi.

Rodzina pełna jest to rodzina z obojgiem rodziców (naturalnych lub innych) z dziećmi.

Rodzina niepełna jest to rodzina z jednym tylko rodzicem i dziećmi, tzn. samotna matka z dziećmi lub samotny ojciec z dziećmi.

Rodzina rozszerzona jest to rodzina biologiczna z osobą (lub z większą liczbą osób) spokrewnioną (w linii prostej lub bocznej) przynajmniej z jednym członkiem rodziny biologicznej, np. małżeństwo i brat żony; mąż, żona, dzieci i ojciec żony; dziadkowie z wnuczką.

GOSPODARSTWA DOMOWE Z UŻYTKOWNIKIEM GOSPODARSTWA ROLNEGO

Kryterium wyodrębniającym te gospodarstwa domowe z ogółu gospodarstw domowych był fakt występowania w gospodarstwie domowym osoby - użytkownika indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) lub właściciela zwierząt gospodarskich, niezależnie od tego czy w gospodarstwie była prowadzona aktualnie (i w okresie 12 miesięcy poprzedzających spis) działalność rolnicza czy też nie oraz czy dochód z pracy w gospodarstwie rolnym stanowił jakiegokolwiek źródło utrzymania.

Gospodarstwa domowe wyodrębnione w opisany powyżej sposób określa się gospodarstwami związanymi z rolnictwem zaś osoby, które tworzą te gospodarstwa – to ludność związana z rolnictwem, a precyzyjniej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi.

Gospodarstwo rolne – oznacza grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą oraz prawami i obowiązkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

Do powierzchni ogólnej gospodarstwa rolnego (działki rolnej) zalicza się użytki rolne, lasy i grunty leśne oraz pozostałe.

Do użytków rolnych zalicza się grunty orne (pod zasiewami, odłogi i ugory), sady, łąki i pastwiska trwałe.

Indywidualne gospodarstwo rolne – to gospodarstwo:

o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 1 ha (*gospodarstwo rolne*) będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu osoby fizycznej lub grupy osób,

o powierzchni użytków rolnych do 1 ha włącznie (*działka rolna*).

W niniejszej publikacji stosuje się zamiennie pojęcia działka rolna oraz gospodarstwo rolne o powierzchni do 1 ha włącznie.

Właściciel zwierząt gospodarskich to osoba nie posiadająca użytków rolnych lub posiadająca użytki o powierzchni mniejszej niż 0,10 ha, która ma co najmniej: 1 sztukę bydła lub (i) 5 sztuk trzody chlewnej albo 1 lochę lub (i) 3 sztuki owiec bądź kóz lub (i) 1 konia lub (i) 30 sztuk drobiu lub (i) 5 sztuk samic zwierząt futerkowych (w tym królików) lub (i) 1 pień pszczeleli.

Do indywidualnych gospodarstw (działek) rolnych zaliczono również:

- grunty deputatowe pracowników jednostek lasów państwowych,
- grunty nauczycieli i dróźników, księży (z tytułu zajmowania określonego stanowiska),
- grunty członków rolniczych spółdzielni nie wniesione do wspólnego użytkowania,
- grunty dzierżawione od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, między innymi grunty byłego Państwowego Funduszu Ziemi, użytkowane indywidualnie lub zespołowo przez

rolników indywidualnych, jak też gospodarstwa (działki) członków jednostek gospodarczych kółek rolniczych.

Użytkownik indywidualnego gospodarstwa rolnego lub użytkujący działkę rolną to osoba fizyczna lub grupa osób, które faktycznie użytkują grunty, niezależnie od tego, czy są właścicielami, dzierżawcami tych gruntów czy też użytkują je z innego tytułu oraz niezależnie od tego, czy grunty te są zlokalizowane w jednej gminie czy w kilku gminach.

Za osobę kierującą uważa się osobę fizyczną upoważnioną przez właściciela/użytkownika gospodarstwa rolnego do podejmowania i nadzorowania decyzji bezpośrednio związanych z procesami produkcyjnymi. Na ogół kierującym jest użytkownik gospodarstwa rolnego, ale może nim być także współmałżonek użytkownika lub inny członek gospodarstwa domowego, a także osoba spoza gospodarstwa, zatrudniona przez użytkownika na podstawie umowy o pracę.

W gospodarstwie domowym mógł wystąpić tylko jeden użytkownik indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej), natomiast w spisywanym mieszkaniu, (pomieszczeniu nie będącym mieszkaniem), mogło mieszkać jedno, dwa, trzy lub więcej gospodarstw domowych.

Liczba gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) nie jest taka sama jak liczba użytkowników indywidualnych gospodarstw rolnych. Liczba wspomnianych gospodarstw przewyższa liczbę użytkowników. Część gospodarstw domowych, sklasyfikowana jako gospodarstwa z użytkownikiem nie posiadała wyznaczonego indywidualnego gospodarstwa rolnego. Sytuacje takie miały miejsce wówczas gdy faktyczni użytkownicy byli długotrwale nieobecni przez okres powyżej 2 miesięcy.

W przypadkach kiedy w gospodarstwie domowym pozostawały inne osoby, zostały one zaliczone do ludności związanej z rolnictwem, zaś takie gospodarstwa domowe – do grupy gospodarstw związanych z rolnictwem. W przypadku gdy były to gospodarstwa domowe 1-osobowe użytkowników trwale nieobecnych – gospodarstwa takie „zniknęły” w wynikach spisu ludności, zaś gospodarstwa rolne tych osób są ujmowane wyłącznie w wynikach spisu rolnego.

ŹRÓDŁA UTRZYMANIA GOSPODARSTW DOMOWYCH

Źródła utrzymania gospodarstwa domowego (główne i dodatkowe) wynikają z indywidualnych źródeł dochodów uzyskiwanych przez poszczególnych członków gospodarstwa domowego w okresie 12 miesięcy poprzedzających spis. Jeżeli członkowie gospodarstwa domowego uzyskiwali dochody z jednego rodzaju źródła, wówczas źródło to było głównym, a zarazem jedynym (wyłącznym) źródłem utrzymania ich gospodarstwa. Natomiast, jeżeli uzyskiwali dochody, ze źródeł zaliczanych do różnych kategorii wówczas określenie, które z tych źródeł jest głównym, a które dodatkowym następowało według oświadczenia osób spisywanych.

Decydujące znaczenie dla określenia źródeł utrzymania gospodarstwa domowego miał rodzaj przeważającego dochodu osiąganego łącznie przez członków danego gospodarstwa, które ustalano poprzez łączenie indywidualnych dochodów (pochodzących z tego samego źródła) wśród poszczególnych osób.

Główne źródło utrzymania gospodarstwa domowego jest to źródło, z którego pochodzi przeważająca część środków w budżecie domowym, przeznaczana na potrzeby wszystkich członków gospodarstwa.

Dodatkowym źródłem utrzymania jest drugie pod względem wysokości łącznego dochodu, przeznaczone na potrzeby gospodarstwa domowego jako całości.

Przy ustalaniu głównego i dodatkowego źródła utrzymania gospodarstwa domowego z użytkownikiem gospodarstwa rolnego lub działki rolnej uwzględniano zarówno wartość produktów sprzedanych, jak i zużytych w gospodarstwie domowym (skonsumowanych lub wykorzystywanych do dalszej produkcji w gospodarstwie rolnym).

Dla określenia głównego i dodatkowego źródła utrzymania gospodarstw domowych użyto identycznej klasyfikacji jak dla źródeł utrzymania osób.

Jako odrębną pozycję wykazywano gospodarstwa domowe na utrzymaniu.

Oznacza to, że osoby tworzące gospodarstwo domowe spełniają warunek wspólnego zamieszkiwania, natomiast nie posiadają własnych źródeł dochodu, bądź posiadane środki są niewystarczające, zaś osoby te pozostają wyłącznie lub głównie na utrzymaniu innych osób spoza ich gospodarstwa.

GRUPY GOSPODARSTW DOMOWYCH WYODRĘBNIONYCH POPRZEZ ŹRÓDŁA UTRZYMANIA

W oparciu o informacje o głównym i dodatkowym źródle utrzymania gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego wprowadza się podstawowe grupowanie, charakteryzujące gospodarstwa domowe:

1. **Rolnicze**, których wyłącznym źródłem utrzymania jest dochód z pracy w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej);
2. **Mieszane – głównie rolnicze**, dla których dochody z pracy w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) stanowią główne źródło utrzymania, a dodatkowe źródło mogą stanowić dochody z pracy: na rachunek własny (w tym dochody z najmu), najemnej, niezarobkowe źródła dochodów lub dochody z własności;
3. **Mieszane - głównie nierolnicze**, dla których dochód z pracy w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) stanowi dodatkowe źródło utrzymania gospodarstwa, natomiast główne źródło stanowią dochody z pracy na rachunek własny lub dochody z najmu, pracy najemnej, niezarobkowych źródeł lub z dochodów z własności;
4. **Nierolnicze** – są to gospodarstwa domowe, w których dochodów z pracy w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej) nie wykazano jako głównego lub dodatkowego źródła utrzymania całego gospodarstwa, chociaż mogą w nim być osoby, dla których praca w gospodarstwie rolnym stanowi indywidualne źródło utrzymania (wyłączne, główne lub dodatkowe). Wyłączne lub główne źródło utrzymania tego typu gospodarstw mogą stanowić dochody z pracy najemnej, na rachunek własny (w tym z dochodów z najmu), niezarobkowe źródła lub dochody z własności.

Wśród gospodarstw domowych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (działki rolnej) wyróżnia się gospodarstwa rolnicze (typ 1 i 2) oraz nierolnicze (typ 3 i 4). Dla potrzeb dalszych analiz można wyprowadzić inne grupowania gospodarstw rolniczych i nierolniczych.

GRUPY SPOŁECZNO-EKONOMICZNE GOSPODARSTW DOMOWYCH

Informacje o źródłach utrzymania gospodarstw (wyłącznym lub głównym i dodatkowym) niezależnie od przedstawionego podziału gospodarstw domowych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego (działki rolnej) według typów porównywalne są z klasyfikacją obowiązującą w badaniach budżetów gospodarstw domowych i służą do sklasyfikowania gospodarstw domowych według grup społeczno-ekonomicznych.

1. **Gospodarstwa rolników** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania tych gospodarstw domowych jest dochód z pracy w gospodarstwie rolnym (działce rolnej) lub hodowli zwierząt gospodarskich, natomiast dodatkowe źródło utrzymania może stanowić dochód z pracy na rachunek własny (w tym dochody z najmu) oraz źródła niezarobkowe;
2. **Gospodarstwa domowe pracowników użytkujących gospodarstwo rolne** – utrzymujące się z łącznego dochodu z pracy najemnej i użytkowania gospodarstwa rolnego. Na podstawie wyników uzyskanych ze spisu możliwe było wyodrębnienie tylko gospodarstw domowych utrzymujących się głównie z dochodów z pracy najemnej i dodatkowo z pracy w swoim gospodarstwie rolnym lub głównie z pracy w swoim gospodarstwie rolnym, a praca najemna stanowi dodatkowe źródło utrzymania;
3. **Gospodarstwa pracowników** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania gospodarstw jest dochód z pracy najemnej, a dodatkowym źródłem może być praca na rachunek własny (w tym dochody z najmu) z wyjątkiem pracy w swoim gospodarstwie rolnym (działce rolnej), źródła niezarobkowe, a także dochód z własności;
4. **Gospodarstwa pracujących na rachunek własny** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania jest dochód z pracy na rachunek własny (w tym z dochodów z najmu) poza indywidualnym gospodarstwem rolnym, natomiast dodatkowe źródło mogą stanowić dochody z pracy najemnej, z pracy w gospodarstwie rolnym, źródła niezarobkowe lub dochody z własności;
5. **Gospodarstwa emerytów** – utrzymujące się wyłącznie lub głównie z emerytury, dodatkowe źródło może pochodzić ze wszystkich pozostałych kategorii źródeł utrzymania;
6. **Gospodarstwa rencistów** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania jest renta z tytułu niezdolności do pracy (renta inwalidzka), socjalna lub rodzinna, dodatkowe źródło może pochodzić ze wszystkich pozostałych kategorii źródeł utrzymania;
7. **Gospodarstwa utrzymujące się z innych niezarobkowych źródeł** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania są źródła niezarobkowe inne niż emerytura lub renta, natomiast dodatkowe źródło utrzymania może pochodzić ze wszystkich pozostałych kategorii źródeł utrzymania;
8. **Gospodarstwa utrzymujące się z dochodów z własności** – wyłącznym lub głównym źródłem utrzymania są dochody pochodzące z lokat kapitałowych (z obrotu akcjami, obligacjami, zysków kapitałowych itp.), z odsetek od oszczędności, udziału w zyskach przedsiębiorstw (dywidend). Jest to nowo utworzona kategoria, dotychczas gospodarstwa domowe utrzymujące się z tego źródła zaliczane były do grupy gospodarstw utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł;
9. **Pozostałe gospodarstwa** - są to gospodarstwa pozostające wyłącznie lub głównie na utrzymaniu oraz gospodarstwa domowe o nieustalonym źródle utrzymania.